

NUCLIS DISPERSOS SINGULARS D'HÀBITATS URBANS AL MUNICIPI D'OLIVA DES DE LES ACABALLES DEL SEGLE XIX FINS A L'ANY 1940

JOAN FRANCESC PI I APARICI
Historiador

Oliva comptava amb 6.984 habitants l'any 1857. Era la població més habitada de tot el partit judicial de Gandia, figura jurídica que abastia l'Horta de Gandia, la conca de la Safor a l'interior, el sud de la comarca amb Oliva i els pobles més a prop. L'hàbitat oliver era majoritàriament concentrat en el nucli urbà, però també en tenia de dispers. Aquesta xifra superava la gandiana, de 6.785 censats, i la convertia en l'onzena ciutat més poblada de la província d'entre els 285 municipis¹ que hi existien.

Setanta-tres anys després, el cens de població de l'any 1930 retrata una Oliva amb 12.178 habitants de fet i 12.231 de dret. Per sexe, 6.014 eren homes, dels quals 58 eren absents i 29 eren transeünts; 6.125 eren dones, de les quals 39 eren absents i 15 transeünts. Amb aquestes xifres, la ciutat es convertia en la dotzena població més poblada d'entre els 264 municipis de la província.²

L'hàbitat dispers d'Oliva el veiem clarificat en el *Nomenclátor de las ciudades, villas... de población de España* de l'any 1940, on referien la subdivisió urbanística per baix de la població assenyalant l'entitat singular, el que entenem per "nucli", la qual la identificaven per la seua intitولació local i a la qual atorgaven una categoria d'hàbitat funcional, açò és, l'activitat que hom desenvolupava, la distància que tenia respecte a la ciutat, la funció de l'hàbitatge concret, altres usos que es podien practicar en el nucli, el nombre de plantes que tenien les edificacions i la quantitat d'habitatges amb eixe nombre de plantes que hi havia, la població de dret i la de fet que vivia o jurídicament tenia dret a fer-ho. D'aquesta manera, sabem que les entitats singulars del municipi d'Oliva eren les següents (Taula d'entitats singulars):³

1. L'ordre de major a menor població, per nombre d'habitants era: València ciutat, 106.435; Xàtiva, 15.747; Alzira, 14.022; Russafa, 12.832; Requena, 12.029; Sueca, 11.510; Ontinyent, 10.489; Cullera, 9.814; Carcaixent, 9.255; i Llíria, 8.920.

2. L'orde de major a menor població, per nombre d'habitants era: València ciutat, 315.816; Alzira, 21.164; Sagunt, 18.831; Requena, 17.754; Sueca, 17.521; Xàtiva, 15.185; Carcaixent, 15.096; Algemesí, 14.521; Gandia, 13.850; Cullera, 13.244; i Ontinyent, 12.407. Són xifres de la població de dret.

3. Tots aquests topònims estan escrits en castellà per ser d'aquella època, però els plurals i els singulars estan respectats de l'original: Aguas Blancas, Devesa, Plana, Huertas...

	Entitat singular
1	Aigües Blanques
2	Bomba
3	Brosquill
4	Castellar
5	Casa Vidal
6	Cementeri
7	Devesa
8	Elca
9	Fàbrica d'Ochoa
10	Fàbrica de Veses
11	Font de Maset
12	Font del Rubiol
13	Hortes
14	Marxucal
15	Oliva (capital)
16	Plana
17	Platja
18	Posada de Blai
19	Posada de Sant Jaume
20	Sant Antoni
21	Sant Josep
22	Sant Pere
23	Rajolars
24	Ullalet

A continuació, es fa una relació sobre la categoria, distància en quilòmetres, edificacions (per a hàbitats i altres usos), nombre de plantes que tenien i llur població de dret i fet:

Aigües Blanques

La categoria dels habitatges era la de “cases de faena”.⁴ L'indret geogràfic distava tres quilòmetres i mig d'Oliva, tenia dues edificacions per a habitatge i set per a altres usos, que no especifiquen. Hi havia set edificacions d'una sola planta; de tres, n'hi havia dues. La seua població de dret eren quatre persones; i de fet, també quatre.

Bomba

Els habitatges també estaven classificats en la categoria de “cases de faena”. Distava un quilòmetre i mig de la ciutat; només tenia una edificació per a habitatge; i una altra per a altres usos. De tres plantes, hi havia dues edificacions. Les poblacions de fet i de dret coincidien en nombre de sis.

Brosquill

La categoria era la mateixa: “cases de faena”. Distava dos quilòmetres i tres-cents metres d'Oliva. Les edificacions per a habitatges eren set; una, per a altres usos. D'una planta, hi havia dues edificacions; de dues plantes, sis. No tenia població, ni de dret ni de fet.

4. En l'original, *Casa de Labor* (nota de l'autor).

El Castellar

També tenia les seues “cases de faena” amb eixa categoria. Distava cinc quilòmetres dos-cents metres de la població. Tenia quatre edificacions per a habitatges; i una, per a altres usos. D'una planta, hi havia quatre edificacions; i de dues plantes, n'hi havia una. Les seues poblacions de dret i de fet coincidien en vuit.

Casa Vidal

La seua categoria era de “cases de faena”. Distava cinc quilòmetres vuit-cents metres de la ciutat. Les edificacions per a habitatge eren catorze; per a altres usos, no en tenia cap. D'una planta, hi havia tres habitatges; i de tres plantes, onze. La seua població de dret i de fet era de vuit persones.

Cementeri

Amb la categoria de “cases de labor i cementeri”. Distava dos quilòmetres cent metres d'Oliva. Les edificacions per a habitatge pujaven a dos; una, per a altres usos. D'una planta, hi havia un habitatge; i de dues plantes, dos. No tenia població, ni de dret ni de fet.

Devesa

Amb la categoria de “cases de faena”. Estava a una distància de set quilòmetres del nucli urbà. Les edificacions per a habitatge eren sis; tres, per a altres usos. D'una planta, només n'hi havia cinc; de dues, quatre. La seua població de dret i de fet era de noranta-una persones.

L'Elca

Aquest indret també estava comprés en la categoria de “cases de faena”. Distava tres quilòmetres vuit-cents metres d'Oliva. Les edificacions per a habitatge eren sis; per a altres usos, n'hi havia una. D'una planta, n'hi havia quatre; de dues, n'eren tres. No tenia població, ni de dret ni de fet.

Fàbrica d'Ochoa

La seua categoria corresponia al concepte de “fàbrica d'oli”. Distava de la població dos quilòmetres dos-cents metres. Les edificacions per a habitatge eren tres; n'hi havia una per a altres usos. Que en tingueren una planta, hi havia dues edificacions; i altres dues, de dues plantes. La seua població de dret i de fet era de vint-i-vuit persones.

Fàbrica de Vesos

La seua categoria era la de “fàbrica d'oli”. Distava dos quilòmetres tres-cents metres. Tenia deu edificacions per a habitatge; i una, per a un altre ús.

D'una planta, en registraren tres; i vuit, de dues plantes. La seua població de dret i de fet era de vint-i-quatre persones.

Font de Maset

Estava en la categoria de “cases de faena”. La seua distància fins a Oliva era de dos quilòmetres i mig. Hom va registrar cinc edificacions per a habitatge i totes eren de dues plantes. La població de dret i fet era d'onze persones.

Font del Rubiol

També estava compresa en “cases de faena”. La seua llunyania era de set quilòmetres tres-cents metres. Hi havia quatre edificacions per a habitatge; i una altra, per a un altre ús. Una edificació tenia una sola planta i quatre en tenien dues. No hi havia cap tipus de població registrada.

Hortes

Aquesta nomenclatura és molt difusa. La seua categoria era de “cases de faena”. Aquesta àrea es trobava a un quilòmetre només. Tenia vint-i-tres edificacions per a habitatge, sis de les quals constaven d'una sola planta; tres, de dues; i catorze en tenien tres plantes. La població de dret i fet era de seixanta-una persones.

Marxucal

Les cases eren de faena. Es trobava a set quilòmetres i mig de distància. Les edificacions per a habitatge eren dues; i per a altres usos, també dues. Que en tingueren una planta, n'hi havia dues; les altres dues edificacions eren de dues plantes. La seua població de dret i de fet era de tres persones.

Oliva capital

Indiquen 77,2 quilòmetres de la ciutat de València. Tenia 2.809 edificacions per a habitatges; 38 eren per a altres usos. Del total, 117 tenien una planta; 2.164, dues; 562, tres. Tres edificacions tenien quatre plantes i només una superava eixa quantitat, que no s'hi especificava. La població de dret era de 17.801 persones; i la de fet, de 17.557.

Plana/Planes

Tenia la categoria de “cases de faena”. La seua distància al nucli urbà era de tres quilòmetres i mig. Constava de tres edificacions per a habitatge; i d'una, per a un altre ús. Que tinguera una sola planta, hi havia una edificació; i de dues plantes, n'hi havia tres. No tenia població, ni de dret ni de fet.

Platja

La categoria administrativa era la de “cases d'estiu”. Estava a dos quilòmetres i mig de la ciutat. Hi havia vuitanta-set edificacions per a habitatge; i tres, per a altres usos. Hi havia setanta-quatre edificacions d'una sola planta; que en tingueren dues, tretze; i de tres plantes n'eren tres. La població de dret i de fet era de 116 persones.

Posada de Blai

La seua categoria era la de “partida”. Registraren que estava a quatre quilòmetres dos-cents metres d'Oliva. Les edificacions per a habitatge eren dues; i per a altres usos, dèsset. Hi havia dotze edificacions d'una sola planta; de dues plantes, una; i de tres, n'eren tres. La població de dret i de fet era de seixanta-una persones.

Posada de Sant Jaume

Tenia també la categoria de “partida”. Estava a nou quilòmetres del nucli urbà. Les edificacions per a habitatge eren onze. Que tingueren una sola planta, n'hi havia dues; altres dues en tenien dues; i set en tenien tres plantes. La població de dret i de fet era de trenta-sis persones.

Sant Antoni

La seua categoria era la de “casetes d'estiu”. La distància a Oliva era d'un quilòmetre set-cents metres. Les edificacions per a habitatge eren set; i per a altres usos, n'hi havia una. Que tingueren una sola planta, n'hi havia dues; i sis edificacions eren les que en tenien dues. La població de dret i de fet era de seixanta persones.

Sant Josep

Tenia la categoria de “cases de faena”. Estava a tres quilòmetres vuit-cents metres del nucli urbà. Quatre edificacions eren per a habitatge; una, per a altres usos. Una edificació tenia una planta sola i n'hi havia quatre de dues plantes. No hi havia població de dret ni de fet.

Sant Pere

També tenia la categoria de “cases de faena”. Quatre edificacions eren per a habitatge; i només una, per a altres usos. Hi havia dues edificacions d'una sola planta; i quatre, de dues. La població de dret i de fet era d'onze persones.

Rajolars

En l'original castellà, escrivieren *Tejares*. Tenia la categoria de “fàbrica de rajoles”. Distava un quilòmetre dos-cents metres d'Oliva. Tenia vint-i-cinc edificacions per a habitatge i catorze per a altres usos. Les edificacions per plantes es dividien així: una vintena per a les d'una sola planta; i dènou, per a les de dues. La seua població de dret i de fet era de tres-centes persones.

Ullalet

La seua categoria era de “cases de faena”. La distància al nucli urbà era de quatre quilòmetres i mig. Les edificacions per a habitatge estaven conformades per tres cases; n'hi havia una per a altres usos. Que en tingueren una sola planta, n'hi havia una; i tres, que en tingueren dues plantes. La població de dret i de fet era de quinze persones.

Si exceptuem les 2.809 edificacions d'Oliva capital, la construcció dispersa olivera és de 241 ítems; i per a altres usos, 59. Les edificacions amb una sola planta eren 155; de dues, 95; i de tres, 45. La població de dret i de fet era de 850 persones. Clarament, predomina l'edificació simple d'una planta, que ajudava a fixar la població dispersa i allunyada de la ciutat en un món agrari i menestral, principalment, que necessitava almenys un “guaret on viure”. Sembla que les edificacions complexes de tres plantes estaven vinculades a les funcions hostaleres o d'esbarjo en diverses parts del terme municipal: Aigües Blanques, 2; Bomba, 2; Casa Vidal, 11; Hortes, 14; platja, 3; posada de Blai, 6; i posada de Sant Jaume, 7.

Els nuclis dispersos de població obeïen a una organització de l'espai dels nostres avantpassats⁵ i la seua manera de viure, en el doble vessant econòmic i social. De bell antuvi, els pobladors locals hagueren de planificar la solució de dues necessitats de l'espai geomorfològic on vivien: la captació d'aigua i la posada en valor del terreny, que, en conseqüència, ha transformat el paisatge a les morfologies que ara veiem. Respecte del primer assumpte, el disseny de distribuir les vies fluvials i, amb elles, el reg, mitjançant canals o séquies, derivacions i particions, va contribuir a la construcció de l'espai d'horta al terme municipal; sobre el segon, no gens menys important, la planimetria de les parcel·les a treballar condiciona la vinculació més o menys fixa de la població en llurs àrees, aspecte que obligarà, a la vegada, a un desenvolupament permanent i consolidat d'una xarxa viària, que facilitaria la comunicació i proximitat al recinte urbà d'Oliva, per a anar a fer la tasca de fora, traure la

5. D. CALDES SÁNCHEZ, “Aproximació al paisatge històric d'Oliva: l'espai rural (II)”, dins *Cabdells*, 14, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 2016, pp. 5-44.

collita al mercat agrari o pernoctar en la partida. L'anàlisi de la xarxa viària (Caldes Sánchez, 2016) al terme municipal explica la diferenciació de nuclis que existien abans de la conquesta feudal, com són Sant Pere i Sant. Josep, i altres que esdevingueren importants amb l'arribada de les grans infraestructures del transport del segle xx, com va ser el camí Vell de Dénia respecte a la partida de la Devesa, la de Casa Vidal —zona identificada des de la séquia del Vedat fins a la vall de la Ratlla i entre la vall de l'Aigua Morta i el Pla, que pivotava al voltant de la caserna dels carrabiners de les acaballes del segle xix i primera meitat del xx, partida de les Mànegues, número 8, i la Font de Maset; la carretera de València a Alacant respecte al Brosquill, posada de Sant Jaume, posada de Blai (actualment, Venta del Tardà)—; la carretera d'Oliva a la Nucia per al Castellar i la Plana; i els assagadors dels Gorgs i de la Ratlla, a la partida de la Devesa, i el camí de les Canyades per a la Bomba i l'Aigua Blanca, que connecten zones marjalenques d'antigues vies pecuàries amb les grans d'ara.

Venta del Tardà (Autora de la foto: Marta Soliva Sánchez, ca. 2017).

Aquestes dues solucions a la morfologia olivera les conjuminen els romans i els musulmans a la partida de l'Elca, indret que en temps romans era

una vil·la —factoria agrària— i alqueria —també factoria agrària— amb els musulmans. La seua ubicació està prop de les fonts del Garrofer i de l'Om i del camí de la Carrasca i el Xiricull, que comunicarien amb l'interior del terme i Forna, on també trobem les ubicacions de Santa Fe i el Marxucal.

Els indrets més edificats eren conseqüència de les activitats econòmiques i les d'esbarjo. Així, llevat de la ciutat, les àrees més construïdes per l'activitat econòmica eren: Rajolars, amb trenta-nou edificis; Hortes, vint-i-tres; Casa Vidal, catorze; i fàbrica de Veses i posada de Sant Jaume, onze cadascuna. En l'àmbit agrari, l'agricultura mercantil facilitaria l'emmagatzematge de productes cerealístics, panificables, oleaginosos (cas de les fàbriques d'Ochoa i de Veses), vitivinícoles i citrícoles (aquestes últimes en l'actualitat) i les respectives construccions; i per l'activitat d'esbarjo, destaca la platja, amb noranta edificacions, seguida de Sant Antoni, amb vuit. Un vessant d'esbarjo no oficial, i inconstant en l'activitat, es desenvolupava en els indrets de la categoria “cases de faena” de l'Elca i el Marxucal, on podien anar els olivers en romeria per les festes de Rebollet al setembre, en el primer cas; o per Pasqua, en els dos casos.

Concloem que la funció de l'habitatge i la distància al nucli urbà clarifiquen la necessitat d'habitar aquests indrets, pels quals hom sol·licitaria la respectiva i adient llicència urbanística carregada de valor jurídic d'activitat econòmica. De fet, la senyalística viària del terme municipal contempla la veu “casals” per a la zona compresa entre la partida del Ramblar fins al camí Bancalons i Venta del Tardà —antiga Venta de Blai. Pràcticament, tots els indrets urbanístics registrats han donat continuïtat als plans urbanístics olivers des del Pla Urbanístic d'Oliva de l'any 1982 o han pivotat al voltant d'ells el desenvolupament de propers. Així, la fàbrica d'oli de pinyolada d'Ochoa té enfront l'actual polígon industrial i el parc de bombers. La fàbrica s'ubicava en un caminal, a la dreta del trànsit de la carretera d'Oliva a la Nucia en el sentit Pego, una vegada superat el magatzem d'una empresa de sanejaments i bastant abans del dipòsit de gas butà. Ochoa era un senyor de València que la va crear en la població. En passar els anys i els successius propietaris, ha acabat sent un motor de reg a tots els efectes econòmics. O la fàbrica de Veses,⁶ que és al camí Vell de Dénia en passar les cases del Reg Nou i la Bellotera,

6. José Martí de Veses Cardona es va casar amb Carmen Sancho Ibiza. Va ser diputat. Antonio Mayans Mena, avi de Pepe Mayans Sivera, va ser vicecònsol del Regne de Suècia per un període de temps. Sobre Ochoa, cal dir que Paco Pla, marit de Marita Mas, era parent seu. En la fàbrica, també va treballar un germà d'Alemanya Navarro. El comptable era Teodoro García, pare del manescal del mateix nom. Després, es va establir en l'edifici l'empresa Pavimentos Mari. Va canviar de titular en ser el nou propietari Luis Monferrer, que la va explotar com a motor de reg, com fa l'actual propietari, senyor Vicente Parra. Agraïm els aclariments a Alejandro Cardona Ballester, besnét de l'esmentat Martí de Veses, fundador.

on hi ha una construcció més antiga que, a hores d'ara, és altre motor de reg, entre la fàbrica de blocs de construcció i el minipolígon industrial, on hi ha també la fàbrica d'*snacks* i papes. Té una imatge de ceràmica de la Mare de Déu de Rebollet, amb tonalitats blaves en el pati, que es veu des de l'exterior. La fàbrica la va crear José Martí de Veses Cardona. El seu fill Paco Martí de Veses Sancho la va vendre a Antonio Mayans Mena. I, finalment, la va adquirir Salvador Rovira, qui va construir un magatzem d'adobats de pells i explotava el motor de reg. A hores d'ara, només funciona com a motor. Els Rajolars també varen moure un pla urbanístic en la novena dècada del segle xx, encara paralitzat. La Venta de Sant Jaume té ubicada la fàbrica de transformacions de cítrics per a fer sucs. La Font de Maset es relacionava amb el baixador projectat en la transformació del ferrocarril de via estreta Carcaixent-Dénia en l'ample homologat, quan es fera la prolongació de la línia ferroviària entre Gandia i Dénia, a més de ser seu de dues empreses relacionades en la transformació, comercialització de cítrics i el seu nòlit internacional. I el mateix cal dir del Brosquill, que actualment és un polígon industrial actiu amb moltes carències d'infraestructures viàries estatals que impedeixen el desenvolupament del seu potencial econòmic, si no es fa un accés directe des de la carretera estatal a Alacant, o se li dóna des de la connexió d'aquesta via amb l'autopista AP-7, quan es faça la infraestructura al sud d'Oliva.

Aigua Blanca, Bomba, Devesa, la platja, Sant Antoni, Sant Josep i Sant Pere creixeren dins del vessant econòmic de l'esbarjo, principalment, de segona ocupació estiuenca o per a tot l'any.

Oficialment, continuen etiquetades d'espai agrícola el Castellar, l'Elca, la Font del Rubiol, les Hortes, el Marxucal i la Plana.

FONS DOCUMENTALS

- *Censo de Población de 1930*, Presidència del Consell de Ministres, Direcció General de l'Institut Geogràfic Cadastral i d'Estadística.
- *Censo de Población de España en 1857*, Arxiu Històric Municipal de Sueca, Estadística, Caixa 264/339.
- *Nomenclátor de las ciudades, villas, lugares, aldeas y demás entidades de población de España* de l'any 1940, Arxiu Històric Municipal de Sueca.

BIBLIOGRAFIA

- CALDES SÁNCHEZ, David (2016): "Aproximació al paisatge històric d'Oliva: l'espai rural (II)", dins *Cabdells*, 14, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, pp. 5-44.

Antiga fàbrica de Veses (Autora de la foto: Marta Soliva Sánchez, ca. 2017).

Antiga fàbrica de Veses (Autora de la foto: Marta Soliva Sánchez, ca. 2017).